

Vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi

Sovet dövründən miras qalan vergi sistemində büdcə gəlirlərinin əsas mənbəyi olan gəlir vergisi o dövrdəki məzmunu ilə bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun gəlmirdi. Bu vergi məhsul istehsalının artımı ilə əlaqədar idi və sanki bazar əməliyyatlarını (qiymət, tələb, təklif, rəqabət və s.) nəzərə almırdı. Ona görə də gəlir vergisini digər vergilərlə - əlavə dəyər vergisi, aksizlərlə əvəz etmək zərurəti yarandı. 9 noyabr 1991-ci ildə «**Hüquqi şəxslərin mənfəətindən və gəlirlərin ayrı-ayrı növlərindən vergilər haqqında**», 31 dekabr 1991-ci ildə «**Əlavə dəyər vergisi haqqında**» və «**Aksizlər haqqında**» Azərbaycan Respublikasının ilk vergi qanunları qəbul edildi. Vergi sisteminin hüquqi əsaslarının yaradılması sahəsində görülən işlər qanunların, bir sıra normativ aktların qəbulu ilə davam etdirildi. Vergi sistemində mühüm yer tutan «**Azərbaycan Respublikasında fiziki şəxslərdən gəlir vergisi haqqında**» (24 iyun 1992- ci il) qanun qəbul edildi .

Bu qanunlar təkcə vergi dərəcəsini müəyyən etmək baxımından deyil, vergi təfəkkürü yaratmaq, vergilər haqqında iqtisadi biliklər vermək baxımından böyük əhəmiyyət kəsb etdi. İlk vergi qanunlarında ayrı-ayrı vergi növləri üzrə vergi dərəcələri belə müəyyən edilmişdi: **fiziki şəxslərdən gəlir vergisi - 12-55 faiz, əlavə dəyər vergisi - 28 faiz, mənfəət vergisi 35 faiz.**

Bazar iqtisadiyyatına keçidin ən vacib şərtlərindən olan vergi münasibətlərinin tənzimlənməsi, beynəlxalq standartlara uyğun vergi sisteminin formalaşması, çevik vergi siyasətinin aparılması ulu öndərin müəyyənləşdirdiyi iqtisadi strategiyanın tərkib hissəsi idi. «**Biz bazar iqtisadiyyatını vergi yolu ilə tənzimləməliyik**» - deyən ulu öndər Heydər Əliyev vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi, onun vahid normativ-hüquqi bazasının yaradılması, vergi dərəcələrinin aşağı salınması və güzəştlərin azaldılması hesabına vergitutma bazasının genişləndirilməsi, iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması, kiçik və orta sahibkarlıq üçün əlverişli vergi mühitinin yaradılması, habelə vergi xidməti orqanlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması istiqamətində məqsədyönlü işlərin aparılmasına xüsusi diqqət yetirirdi.

Bununla yanaşı, ölkədə iqtisadi islahatlar dərinləşdikcə vergiqoymanın qanunvericilik və metodoloji bazasının təkmilləşdirilməsi zərurəti də meydana çıxırdı. Vergi qanunvericiliyində mövcud olan bir sıra boşluqlar istər vergi ödəyicilərində, istərsə də vergi xidməti orqanlarında haqlı narazılıq doğururdu.

Məhz belə bir şəraitdə ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi və diqqəti ilə Azərbaycan Respublikasının vergi sisteminin yenidən təşkil edilməsinə başlandı.

Həmin vaxtadək qəbul edilmiş normativ aktlar vergi sistemini tam şəkildə yox, onun müxtəlif sahələrini əhatə edirdi ki, nəticə etibarilə vergi sisteminin mərkəzləşmiş formada idarə olunmasında bir sıra obyektiv çətinliklər ortaya çıxırdı. Həmin problemlərin aradan qaldırılması isə ilk növbədə bütün vergi sisteminin vahid qanunvericilik bazası əsasında tənzimlənməsi və idarə olunması zərurətini yaradırdı.

Ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin qəbul olunması bu problemlərin aradan qaldırılmasında mühüm rol oynadı. Nazirlər Kabinetinin 1998-ci il noyabrın 6-da keçirilmiş geniş iclasındakı yekun nitqində müdrik rəhbər Vergi Məcəlləsinin qısa müddətdə hazırlanmasının və qəbul edilməsinin vacibliyini vurğulayaraq, bununla əlaqədar hökumətə müvafiq tapşırıqlar verdi. **Vergi Məcəlləsinin** layihəsi üzərində gərgin və səmərəli iş aparıldı, bu mühüm qanunvericilik sənədi Milli Məclisdə müzakirə edilərək, **2000-ci ilin iyul ayında qəbul edildi və 2001-ci ilin yanvar ayının 1-dən qüvvəyə mindi.**

Vergi islahatlarının bütün istiqamətləri vergi münasibətlərinin müxtəlif mərhələlərinin tənzimlənməsinin hüquqi əsasını qoyan Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində öz əksini tapmışdır. Burada ölkəmizdə tətbiq olunan vergilərin dəqiq siyahısı müəyyən edilmiş, vergi ödəyicilərinin və vergi orqanlarının hüquq və vəzifələri təsbit edilmiş, vergilərin ödənilməsi üzrə öhdəliklərin yaranmasının (dəyişdirilməsinin, dayandırılmasının) əsasları və icra olunmasının qaydaları müəyyənləşdirilmişdir.

Vergi ödəyicilərinin hüquqlarının qorunması ümummilli lider Heydər Əliyevin diqqət mərkəzində olmuşdur. Məhz buna görədir ki, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 100-dən artıq maddəsi bu və ya digər formada vergi ödəyicilərinin hüquqlarının qorunmasına və onların qanuni maraqlarının təmin olunmasına yönəldilmişdir. Vergi Məcəlləsində həmçinin vergi inzibatçılığının - vergi nəzarətinin həyata keçirilməsinin forma və metodları kompleksi də öz əksini tapmışdır.

Ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə işlənib hazırlanmış və 2001-cı il yanvarın 1-dən qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi ölkəmizdə vergi sistemini, vergitutmanın ümumi əsaslarını, vergilərin müəyyən edilməsi, ödənilməsi və yığılması qaydalarını, vergi ödəyicilərinin və dövlət vergi orqanlarının, habelə vergi münasibətlərinin digər

iştirakçılarının vergitutma məsələləri ilə bağlı hüquq və vəzifələrini, vergi nəzarətinin forma və metodlarını, vergi qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyəti, dövlət vergi orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) şikayət edilməsi qaydalarını müəyyənləşdirdi.

Vergi Məcəlləsi təsdiq olunduqdan sonra Vergilər Nazirliyinin 10 avqust 2000-ci il tarixli əmri ilə **Vergilər Nazirliyi yanında Vergi Məcəlləsinin tətbiqi ilə əlaqədar Əlaqələndirmə Komissiyası** yaradıldı. Bu komissiya Vergi Məcəlləsinin tətbiqi ilə bağlı metodiki göstərişlərin və digər normativ sənədlərin hazırlanması, vergi orqanı işçilərinin tədrisi, vergi ödəyicilərinin hərtərəfli məlumatlandırılması, geniş təbliğat kampaniyasının keçirilməsi üzrə zəruri tədbirlərin operativ əlaqələndirilməsini təmin etməli idi. Vergi Məcəlləsinin tətbiqi ilə əlaqədar nəzərdə tutulan tədbirləri sistemli həyata keçirmək məqsədilə Vergilər Nazirliyinin mərkəzi aparatında müvafiq idarə yaradıldı. Qısa bir müddətdə Vergi Məcəlləsinin bu və ya digər maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq Vergilər Nazirliyi tərəfindən qaydalar, bəyannamə, arayış, ərizə, şəhadətnamə formaları və s. hazırlandı, onların tətbiqi təmin edildi.

Vergi Məcəlləsinin tətbiqinə başlandıqdan sonra onun müddəalarının beynəlxalq normalar nəzərə alınmaqla mövcud iqtisadi şəraitə uyğun olaraq təkmilləşdirilməsi istiqamətində işlər davam etdirilmiş, ölkədə əlverişli investisiya mühitinin yaradılması və vergi ödəyicilərinin qanuni mənafeələrinin qorunması məqsədilə bu qanunvericilik sənədinə bir sıra əlavələr və dəyişikliklər edilmişdir.

Vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsinin konseptual əsasları vergi ödəyicilərinin hüquqlarının genişləndirilməsi, vergi güzəştlərinin minimuma endirilməsi, vergidən yayınma hallarına qarşı səmərəli mübarizənin təşkili, əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasından ibarət olmuşdur. Eyni zamanda, bütün vergi ödəyiciləri üçün bərabər iqtisadi şəraitin yaradılması, ölkədə sahibkarlığın inkişafı və azad rəqabətin formalaşması vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsinin əsas prinsiplərindəndir.

Vergi Məcəlləsi qüvvəyə mindikdən sonra onun bəzi maddələrinin tələblərindən irəli gələn müxtəlif qaydalar Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmişdir. Qanunvericiliyin tətbiqində Vergi Məcəlləsi ilə yanaşı müxtəlif vaxtlarda qəbul edilmiş digər normativ-hüquqi aktlardan istifadə edilirdi. Qanunvericiliyin vahid bazasının yaradılması məqsədilə “Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinə əlavələr və dəyişikliklər edilməsi

barədə” Azərbaycan Respublikasının 28 noyabr 2003-cü il tarixli Qanununda Nazirlər Kabinetinin 20-dən artıq qaydasının Vergi Məcəlləsinə daxil edilməsi təmin olundu. Bu qərarların əksər hissəsi Vergi Məcəlləsinin qüvvəyə mindiyi dövrdən tətbiq edilir və onların Məcəlləyə daxil edilməsi hər hansı yeni prosedur və ya normalar yaratmırdı.

Vergi Məcəlləsi qəbul edildikdən sonra vergilərin iqtisadi fəallığa uzunmüddətli stimullaşdırıcı təsirini təmin etmək, investisiyaları təşviq etmək, müəssisələrin istifadəsində qalan maliyyə vəsaitlərini artırmaq məqsədilə **ötən 10 il ərzində mənfəət vergisinin dərəcəsi mərhələlərlə aşağı salınaraq, 2003-cü ildə 27 faizdən 25 faizə, 2004-cü ildə 24 faizə, 2006-cı ildə 22 faizə 2010-cu ildən isə 20 faizə endirilmişdir.**

Ötən illər ərzində fiziki şəxslərin gəlir vergisinin hesablanması mexanizmi də sadələşdirilmişdir. Hazırda bu vergi növünün hesablanmasında üç dərəcə tətbiq edilir. Əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi və maddi təminatının yaxşılaşdırılması hökumətin daim diqqət mərkəzindədir. Son illərdə vergi qanunvericiliyi bu istiqamətdə də təkmilləşdirilmişdir.

Fiziki şəxslərin 14 faiz dərəcə ilə vergiyə cəlb olunan aylıq gəlirlərinin maksimum həddi 2006-cı ildə 600 manatdan 1000 manata, 2008-ci ilin əvvəlindən isə 2000 manata, 2013-cü il yanvarın 1-dən 2500 manatadək artırılmışdır. 2010-cu il yanvarın 1-dən isə fiziki şəxslərin gəlir vergisi dərəcəsinin maksimal həddi 35 faizdən 30 faizə, 2013-cü ilin yanvar ayının 1-dən 25 faizə endirilmişdir ki, bu da əhalinin maddi rifahının yaxşılaşmasına müsbət təsir göstərməklə yanaşı, əmək haqlarının leqallaşmasına xidmət edir. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər üçün bu dərəcənin 35 faizdən 20 faizə endirilməsi isə fərdi sahibkarlar üçün gəlir vergisinin və hüquqi şəxslər üçün mənfəət vergisinin dərəcələrinin uzlaşdırılması və vergi yükünün bərabərləşdirilməsi məqsədini daşıyır.

Ölkədə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını dəstəkləmək, onların vergitutma mexanizmini asanlaşdırmaq məqsədilə 2001-ci ildən sadələşdirilmiş vergi növü tətbiq edilir. Malların təqdim edilməsi və işlərin görülməsinin ümumi hasilatının həcminə və satışdankənar gəlirlərə tətbiq olunan bu vergi Bakı şəhəri üçün 4 faiz, regionlar və Naxçıvan Muxtar respublikasının ərazisində isə 2 faiz müəyyənləşdirilmişdir. Avtomobil nəqliyyatı vasitələri ilə sərnişin və yük daşımalarının həyata keçirilməsi də sadələşdirilmiş verginin tətbiqi dairəsinə aid edilmişdir ki, bu da həmin sahələrdə fəaliyyət göstərən fiziki və hüquqi şəxslərin vergi yükünü aşağı salmışdır.

Azərbaycan Əlavə Dəyər Vergisinin (ƏDV) tətbiqinə müstəqilliyini əldə etdikdən dərhal sonra başlamışdır. Mühüm vergi mənbələrindən biri kimi, hazırda bu verginin ümumi vergi daxilolmalarında payı 29 faizi keçir. Azərbaycan ƏDV-nin iki dərəcəsini (0 faiz və 18 faiz) tətbiq edir. Bu, ƏDV tətbiq edən ölkələr sırasında ən aşağı dərəcələrdən biri hesab olunur.

1992-2014-cü illər ərzində ƏDV, mənfəət vergisi və fiziki şəxslərin gəlir vergisinin dərəcələri

	Mənfəət vergisi	Gəlir vergisi	Əlavə dəyər vergisi
	(faiz)	(faiz)	(faiz)
1992 il	35	12 - 55	0 - 28
1993 il	35	12 - 55	0 - 20
1994 il	35	12 - 55	0 - 20
1995 il	35	12 - 55	0 - 20
1996 il	35	12 - 40	0 - 20
1997 il	32	12 - 40	0 - 20
1998 il	32	12 - 40	0 - 20
1999 il	30	12 - 40	0 - 20
2000 il	27	12 - 35	0 - 20
2001 il	27	12 - 35	0 - 18
2002 il	27	12 - 35	0 - 18
2003 il	25	12 - 35	0 - 18
2004 il	24	14 - 35	0 - 18
2005 il	24	14 - 35	0 - 18
2006 il	22	14 - 35	0 - 18
2007 il	22	14 - 35	0 - 18
2008 il	22	14 - 35	0 - 18

2009 il	22	14 - 35	0 - 18
2010 il	20	14 - 30	0 - 18
2011 il	20	14 - 30	0 - 18
2012 il	20	14 - 30	0 - 18
2013 il	20	14 - 25	0 - 18
2014 il	20	14 - 25	0 - 18

Vergi Məcəlləsinin qəbulundan sonra keçən dövrdə vergi qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətləri vergi ödəyicilərinin hüquqlarının genişləndirilməsi, vergi inzibətçiliğinin təkmilləşdirilməsi, vergi güzəştlərinin minimuma endirilməsi, vergidən yayınma hallarına qarşı səmərəli mübarizənin təşkili, əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasından ibarət olmuşdur. Vergi ödəyiciləri üçün bərabər iqtisadi şəraitin yaradılması, hüquqi şəxslərlə fərdi sahibkarlar və rezident vergi ödəyiciləri ilə qeyri-rezident vergi ödəyiciləri arasında vergi yükünün bərabərləşdirilməsi, sərbəst rəqabətə imkan verən vergi rejiminin yaradılması bu dəyişikliklərin mühüm tərkib hissələrindəndir.